

כוח המשימה על טרור ולחמה לא-קונוונציונלית, הקונגרס האמריקני, וושינגטון DC

אתגר הנשק העירקי להשמדה המונית – מיתוס ומציאות

יוסף בודנסקי

תכניותיה של עירק להפעלת נשק להשמדה המונית, כפי שהורחה מועצת הביטחון.

ראוי לציין שהבדיקה הבלתי-לוחיה החשובה הראשונה של היקף מאגר הנשק להשמדה המונית הבלתי מוצהר והחבוי של עירק נעשתה רק בקיץ 1994. לצורך בדיקה זו, נעזר ה-BND (שירות המודיעין הגרמני) בעסקות יזועות שבמסגרתן קנתה עירק בצורה בלתי-חוקית טכנולוגיות, תת-מערכות וחומרים אסטרטגיים באירופה המערבית (בעיקר בגרמניה, באוסטריה ובשווייץ), על מנת להעריך מה אפשר לעשות במה שנרכש.

גם בלי להביא בחשבון תשומות מגוונות כמו קניות שעשתה עירק במדינות ברית-המועצות לשעבר, בסין העממית ובאירן, ושמועות לא מוכחות על רכישות שונות באירופה, תוצאות המחקר של שירות המודיעין הגרמני היו מדהימות: הן הצביעו על תכניות מוגדרות, שלא רק שפקחי האו"ם לא היו מודעים להן כלל באמצע 1994, אלא שעד אז אי-אפשר היה לחשוף אותן ולהפסיקן. עירק רכשה, למשל, מצת מסוג מיוחד עבור ראשי-נפץ של טילי "סקאד", בעל אורך חיי מדף קצר למדי. עובדה המצביעה בברור על כך שהם משתמשים במצתים אלה לטילי מבצעים מדגמי "סקאד", משום שיש ביכולתם להגדיל את הטווח שלהם. המודיעין הגרמני קבע אפוא ש"קשה להעריך את היקפה

יש אינו מתלהב מהרעיון שלצדאם חוסיין יהיו נשק להשמדה המונית וטילים המסוגלים לשאת את ראשי-הנפץ הקטלניים שלהם. ההשלכות של השימוש האפשרי בנשק זה בשעת מלחמה, דהיינו: מספר הקרבנות והנפגעים שהם עלולים לגרום, יהיו איומות ונוראות. אולם בשעה שארצות-הברית נערכה להפציץ את עירק כדי להתגבר על האתגר שמציב מאגר הנשק להשמדה המונית שעדיין נשאר שם, מן הראוי לשקול בכובד-ראש ובקור-רוח מה ניתן יהיה להשיג, ומה יהיו ההשלכות של ההפצות הכבדות שממשל קלינטון צידד בהן.

★

בידי עירק נשאר עדיין מאגר מבצעי קטן, אבל קטלני ביותר, של נשק להשמדה המונית, וכלי-שיגור המסוגלים לשאת אותו לכל רחבי המזרח התיכון ומעבר לו, על אף מחאותיה והכחשותיה של עירק. אמנם מאז סיומה של מלחמת המפרץ, באביב 1991, נתונה עירק במשטר פיקוח חסר-תקדים של מפקחי האו"ם ואמצעים צבאיים אסטרטגיים רבים הושמדו, אבל מסתבר שהקהילה הבינלאומית לא הצליחה לגלות את מלוא היקפן של

הנוכחי של תכנית החימוש בעירק. לא היה ספק ש"לא זו בלבד שחלק מהציוד" לא נתגלה ולא הושמד על-ידי האוי"ם, אלא שפרויקטים מסוימים חודשו, והמשיכו להתנהל בחשאי.

גישה חדשה לבדיקת תכניות הנשק להשמדה המונית של עירק ננקטה אחרי "עריקתו" של לויטנט-גנרל חוסיין כמאל, בקיץ 1995. הפרשה החלה כמוימה נועזת להרוס את תנועת ההתנגדות לצדאם חוסיין מבפנים, אבל "העריקה" קיבלה תפנית בלתי-צפויה: בגדד נחרדה בגלל ידיעות על פגישות שקיים כמאל עם ה-CIA בעמאן. כתוצאה מכך, נאלצה בגדד להסגיר לידי פקחי האוי"ם כמויות גדולות של חומרים וציוד שכמאל סיפר עליהם, כנראה, בעמאן. לאחר מכן פותח כמאל ואחיו לחזור לבגדד, ושם נרצחו מיד. כך או כך, עכשיו היה צורך להעריך מחדש את כל היקפה של תכנית הנשק להשמדה המונית בעירק.

חשובה מכול היתה ההכרה שעירק ממשיכה בתכניותיה, ושאין כמעט סיכוי שצוותי הביקורת מטעם האוי"ם יצליחו לגלות אותה ולהפסיקה. בינואר 1996 העריך המודיעין הישראלי שבתוך ארבע שנים יהיו לעירק 10 משגרים לטילי "סקאד" וכ-150 טילים שונים מדגמי "סקאד". חלק מטיילים אלה יחומשו בראשי-נפץ לא-קונוונציונליים. אחד ההיבטים החשובים של התכנית העירקית מאז אמצע שנות התשעים היה ארגונה של מערכת תובלה מאוד עובר המרכיבים המבצעיים. כך, למשל, בסוף 1997 עלה בידי העירקים להעביר, בתוך שבועיים-שלושה, כמה אלפי ליטרים של חומרים ביולוגיים לאתרים חבויים חדשים, מבלי שהתגלו. מבחינתם של העירקים, ברגע שהחומרים הוסתרו, אפשר לחדש את הפיקוח במתכונתו הרגילה.

סימנים נוספים להתרחבותה הצפויה של הפעילות בעירק בתחום הטילים הבליסטיים הופיעו בסוף 1997 ובתחילת 1998, עם מינויים של שני קצינים בכירים – עבד אל-ראזק שיהאב, מצבא היבשה, ומוזאהם תסב אל-חסן מחיל-האוויר, כסגנים למנהל התעשייה הצבאית. שני הגנרלים מילאו תפקידי פיקוד בכירים בכוחות הטילים של עירק בימי מלחמת המפרץ, והם נחשבים למומחים ראשונים במעלה בעירק בכל הנוגע לתפעול טילים בליסטיים. יתר על כן, במשך שנת 1997 ערכו יחידות צבא עירקיות מספר פריסות, ותרגלו "על יבש" שיגור טילים בליסטיים מסוגים שונים ולטווחים האסורים על עירק.

בינתיים ממשיך מאגר הנשק האסטרטגי של עירק להתרחב, כפי שאפשר ללמוד מהערכת האיומים השוטפת שמנהלת ממשלת בריטניה, ולמרות נוכחותם של פקחי האוי"ם והאיומים בחידוש ההפצצות. ידוע שבתחילת 1998 היו לעירק 48 טילים מדגמי "סקאד" ושישה משגרים (גנרל ואפיק סמראגי, לשעבר ראש המודיעין הצבאי של עירק, ידע על 45 טילי "סקאד" לפחות, לטווחים העולים על 600 ק"מ, ומספר טילים נוספים שהיו בתיקון בזמן עריקתו, ב-1994). חלק ניכר מ-45 ראשי-הנפץ או הפצצות הביולוגיות שעירק הודתה בייצורם בסוף שנות השמונים שרדו כנראה את מלחמת המפרץ ועדיין חומקים מעיניהם של מפקחי האוי"ם. ממשלת בריטניה מעריכה שלעירקים יש עדיין 30 ראשי-נפץ המסוגלים לשאת חומרים כימיים או ביולוגיים. עבור ראשי-נפץ אלה וחימוש אחר, מחזיקה עירק לפחות 8,400 ליטר של תמיסת חיידקי גחלת, וכן 600 טון חומרים כימיים המספיקים לייצור 200 טונות של גז

עצבים VX, שדי ברסיס זעיר ממנו כדי להרוג (סמראגי מסר שב-1994 הסתירה עירק 200 מכלים עם נשק ביולוגי, שיותר ממחציתם מצויים עדיין בכושר מבצע).

ובעוד תשומת-לבו של הציבור מתרכזת בטילים בליסטיים, מחזיקה עירק באמצעים תכליתיים וקטלניים עוד יותר לשיגור הנשק שלה להשמדה המונית. בסוף דצמבר 1996 גילה המודיעין הגרמני שטכנאי חימוש עירקיים פיתחו מטוס ללא טייס שתואר כ"טיל השיוט של הברנש הקטן". מל"ט זה בנוי מפלסטיק ועץ לבד, והוא פשוט וזול לייצור, ואין לו כל ציוד סודי העלול למשוך את תשומת-לבו של מפקחי האוי"ם. טווח המל"ט הוא כ-700 ק"מ, והוא מצויד במערכת ניווט לויינית (GPS) מדויקת מאוד, שנרכשה במערב בצורה בלתי-חוקית. כל מל"ט יכול לשאת 30 עד 40 ק"ג של חומרי לחימה כימיים או ביולוגיים אל המטרה שנקבעה לו. מל"ט זה כמעט אינו ניתן לגילוי על-ידי מכ"ם בגלל גודלו ומהירותו האיטית, ומשום שאין בו שום חלקי מתכת. מומחי ה-BND מוטרדים מאוד מהכנסתו לשירות מבצעי של מל"ט זה בעירק, בייחוד מכיוון שניתן לשגר אותו גם מאניות. לפיכך, אין להוציא מכלל אפשרות שאניית סוחר בשליטה של עירק תשגר לפתע מל"טים כאלה מחוץ לחופי אירופה, מטווחים העלולים להגיע ללונדון, לפריז ולברלין ולאיים עליהן, וכן לחוף האטלנטי של ארצות-הברית.

סוג נוסף של נשק כימי שידוע כי הוא מצוי במאגריה של עירק, הוא גז העצבים "חומר 15". לדברי מקורות בממשלת בריטניה, זהו גז עצבים פסיכוכימי לא קטלני, שנועד להקהות את החושים של חיילי האויב. גז זה הוא נגזרת של בנויל, ואפשר לפזר אותו בצורות שונות: מפגזי ארטילריה וראשי-נפץ של רקטות, ועד ערבובו במקורות אספקת מים. "חומר 15" עלול לגרום חולשה, סחרחורת, אבדן התמצאות, הזיות ואבדן שליטה, תלוי במידת ריכוזו. ברמת הריכוז שבה "חומר 15" אמור להשפיע על חיילים לא מוגנים בשדה-הקרב, הוא גורם לאבדן התמצאות ולהוצאת החיילים מכלל פעולה לפרקי זמן קצרים יחסית (הנמדדים בשעות). ידוע שעירק ערכה ניסויים בבנויל ובנגזרות שונות ממנו לפחות מאז 1985. הבריטים גילו שעירק צברה מלאי גדול של החומר המבצעי ("חומר 15") רק בסוף 1977.

לעירק נותר אפוא מאגר מבצעי קטן ומגוון, אבל קטלני ביותר, של נשק להשמדה המונית. נשק זה, אם ייעשה בו שימוש, עלול לגרום אבדות כבדות ביותר בקרב אוכלוסייה אזרחית וכוחות צבא כאחד, ולא רק בזרחה התיכון, אלא אפילו בארצות-הברית. ראשי-הנפץ ומרכיבי הפצצות העירקיים הם חפצים קטנים מאוד, ואפשר להעביר אותם בקלות ממקום מסתור אחד למשנהו. יתר על כן, אם מוותרים על אמצעי המגן המסורבלים של מרכיבים אלה, תוך סיכון הכוחות העירקיים והאוכלוסייה האזרחית שבקרבת מקום, העברת ראשי-הנפץ והפצצות העירקיים האלה והסתרתם נעשית קלה עוד יותר. זאת ועוד, במקרה כזה אי-אפשר כמעט להבחין ממרחק בין ראשי-נפץ אלה לבין מערכות נפיצות דומות, כגון פגזי ארטילריה.

בהנחה שארצות-הברית תצליח לגלות את מקומו של נשק חשאי זה להשמדה המונית, עדיין אין זה ודאי כלל שתוכל להפציץ את כל הנשק המבצעי של עירק ולהשמידו, ואין לכך שום קשר לרמת הדיוק של המטוסים או לכושר החזירה של תחמושת "חכמה". הבעיה נעוצה באכזריות

משטרו של צדאם חוסיין, ובדקותו הנואשת בשלטון. מה יקרה, למשל, אם חלק הארי של ראשי-הנפץ הכימיים יאוחסנו בארמון הנשיאות בגדד – שלושה קילומטרים בערך משדה-התעופה של בגדד-מערב. התבקעות של ראש-נפץ כזה, שלא לדבר על מכל אחסון גדול, כתוצאה מהפצצה, תשמיד את מרכזה של בגדד ותקטול אינספור אנשים חפים מפשע. האם תהיה זו תוצאה לגיטימית של מערכת הפצצות אמריקנית? הטענה שבטרגדיה כזאת אשם צדאם חוסיין, מפני שהוא אחסן נשק כזה בלבה של בגדד תופסת רק עד נקודה מסוימת. חוץ מזה, על וושינגטון לחשוש מאוד מגלי התגובות שיעורר מהלך מוצדק כזה בעולם המוסלמי. ומה יקרה אם עירק "תגמול" ותפגע בעיר אמריקנית בעזרת טרוריסטים או מליט שישוגר מאינדיה?

★

עם זאת, ראוי להדגיש שגם אם יצליחו ארצות-הברית ובעלות-בריתה להשמיד את רובו המכריע של מאגר הנשק המבצעי להשמדה המונית של צדאם חוסיין, יהיה זה רק פתרון זמני. שום מערכת הפצצות על עירק, ולעניין זה אפילו לא כיבוש המדינה, לא יוכלו להביא להשמדת הגרעין הקשה של תכניות הפיתוח והייצור העיקריות של נשק להשמדה המונית בעירק. הסיבה לכך היא, שבנסיבות הקיימות, התכניות האלה מנוהלות מחוץ לעירק, בעיקר בסודן ובלוב, וכן באלג'יר (מחסנים של חומר גרעיני פעיל מסוים). לפיכך, גם אחרי שמערכת ההפצצות תסתיים, אפשר לצפות שהעירקים יברווחו לארצם נשק חדש מאתרי הפיתוח ומקווי הייצור שלהם בחוץ-לארץ, שלא ייפגעו כלל מן ההפצצות, וגם אינם עומדים לביקורת של מפקחי האו"ם. כל עוד צדאם חוסיין נשאר בשלטון, יימשך משחק החתול והעכבר הנקרא "פירוק צדאם חוסיין מנשקו".

אין להתפלא על מצב עניינים עגום זה. העברת הנשק להשמדה המונית העירקי לחוץ-לארץ החלה עוד לפני מלחמת המפרץ. עוד בסוף 1990, כשבגדד הבינה שעירק תופצץ קשות, הוברחו לחוץ-לארץ מרכיבים חשובים ורגישים. ואז, באביב 1991, כשהתברר מה יהיה היקפו של משטר הפיקוח שאחרי המלחמה, בייחוד בהתחשב בכמות הנתונים שמסרו עירקים רבים למערב, החל סיבוב שני וחפז של הברחות.

בעיקרו של דבר, החלקים העיקריים של הפרויקטים העירקיים של נשק להשמדה המונית מהדור הבא הועברו למקומות מבטחים. כמות גדולה של ידע ושל תת-מערכות חשובות נשלחו לחוץ-לארץ, במטרה להקים מתקני ייצור חלופיים במדינות המארחות.

החשובות ביותר הן התכניות שהועברו ללוב ולסודן, שתיים מבעלות-בריתה הקרובות ביותר של עירק במלחמת המפרץ, שיש להן שאיפות רציניות לנשק להשמדה המונית משלהן. לוב, הנאבכת כבר זמן רב באמברגו שהוטל עליה ובביטול ההסכמים שהיו לה להעברת טכנולוגיה ומערכות מאירופה המערבית, נשאה את עיניה לידע העירקי שינתץ את האמברגו, ולפתרונות המוכחים שהיו לעירק לבעייתיה של לוב. סודן זקוקה לנשק להשמדה המונית כדי לפגוע במורדים השחורים בדרום המדינה ולהרתיע התערבות מערבית באימפריית הטרור האיסלאמית. עירק מצאה לה אפוא שותפות נלהבות המוכנות לשתף פעולה במאמציה

לעקוף את המערכה העולמית נגד הנשק שלה להשמדה המונית.

העברת המרכיבים השונים של הנשק להשמדה המונית היתה אמנם תחילה אמצעי חירום, או פרי שיקולים אחרים, אבל בסוף 1993 בחנה בגדד מחדש את עמדתה. אז כבר הבין צדאם חוסיין שהביקורת של האו"ם לא תיפסק, ושארצות-הברית נחושה בדעתה להמשיך במדיניות הריסון והעיצומים נגד עירק. יתר על כן, פעולות התגמול של ארצות-הברית על ניסיון ההתנקשות של המודיעין העירקי בנושא לשעבר, בוש, ביוני 1993 (ניסיון שסוכל ברגע האחרון), שכנעו את בגדד שלא תהיה שום התפייסות עם ארצות-הברית בעתיד הנראה לעין. בגדד גיבשה לעצמה אפוא אסטרטגיה לטווח ארוך כיצד להתמודד עם הלחץ העולמי. במרס 1994 הכריז **באביל** (עיתון שעורכו הראשי הוא עודאי, בנו הבכור של צדאם חוסיין), כי "רצוי שמנהיגי עירק, לוב וסודן יקיימו ועידת פסגה... ויאמצו לעצמם עמדה משותפת" כדי להתמודד עם האתגרים הניצבים בפני העולם הערבי.

בה בעת החלה עירק לחדש את מערכת הסיוע הבינלאומי לתכניות הפיתוח והייצור של הנשק להשמדה המונית. מערך הרכש הסודי של עירק שוקם לחלוטין עד סוף 1994. המערך פעל במרץ רב לא רק לשיקום היכולת שהיתה לו בעבר, אלא גם כדי לסייע לפרויקטים חדשים, רובם מחוץ לעירק. חברות אירופיות רבות, שציפו כי החרם על עירק יוסר, מיהרו לחטוף לעצמן נתח נאה בשוק שהיה בעבר רווחי מאוד. המערך המנוהל כיום על-ידי עירק מורכב מרשת מסועפת מאוד של אינספור חברות ומפעלים טכנולוגיים מערביים, אנשי קשר, בנקים ומוסדות פיננסיים, סוחרים סמויים ומתווכים, כך שכמעט אי-אפשר לגלות את כל המרכיבים, ובוודאי שלא לפזר את הרשת עצמה.* מערך הרכש של המודיעין העירקי שוקם, הוא מתפקד והוא חש בטוב. לא זו בלבד שהמערך הנוכחי קם על חורבותיו של המערך הקודם, אלא שהוא גם למד מכל השגיאות של המערך של שנות השמונים והתגבר עליהן. משמעותית במיוחד היא העובדה שכמעט כל החברות והמפעלים שעבדו בשביל עירק לפני מלחמת המפרץ, כבר מצאו לעצמן דרך להתקשר גם עם המערך החדש. אולם הפעם מתבצעות תכניות סיוע ותחזוקה שוטפת רבות בלוב ובסודן, וכן במדינות שלישיות שמהן מביאים העירקים את הציוד בכוחות עצמם. כך, למשל, כאשר לויטנט-גנרל חוסיין כמאל "עירק" בקיץ 1995, הוא הביא עמו נתונים על מה שנשאר בעירק, ולא על הגל העתידי ההולך ומוקם בסודן ובלוב.

סודן

ש יתוף-הפעולה האסטרטגי בין עירק לסודן התחיל בימי הברית שנוצרה בין שתי המדינות במלחמת המפרץ. הברית העירקית-סודנית החזיקה מעמד למרות היחסים ההדוקים בין חירטום לטהרן. תחילה שלחה עירק לסודן חיל-משלוח גדול, במטרה להלוים במצרים ובמערבה של ערב הסעודית. בסוף אוגוסט 1990 כלל חיל-המשלוח העירקי מספר תותחי M-155 מ"מ G-6 מתוצרת דרום-אפריקה שחומשו בפגזי חני"ם ובפגזים

* למעורבות חברות מערביות בפיתוח אמלי"ח להשמדה המונית במזרח התיכון בכלל, ובעירק בפרט, ראה מאמר המ"ערכתי: "נשק אבי"ב במו"רח התיכון – על סף המסה הקריטית", **נתיב**, 5/92, עמ' 44 (המערכת).

כימיים, ו-14 משגרים טילי "סקאד B" ומספר טילים לכל משגר, שפרסו תחילה לאורך חופי ים סוף, מול יבנו וג'דה. בתחילת ינואר 1991 שלחו העירקים לסודן משגרי "סקאד" נוספים ומסרו אותם לממשלה. הצבא הסודני פרס את המשגרים בצפון סודן. "סקאדים" אלה כוונו לעבר מצרים, ובין השאר גם לעבר סכר אסוואן (ב-1995 ביקשה סודן מרוסיה חלפים וטכנאים כדי לתקן את טילי ה"סקאד" שלה ותת-מערכות נוספות. המספרים הסידוריים ותונוים טכניים נוספים שסיפקה ח'רטום מוכיחים שה"סקאדים" הסודניים נמכרו במקורם לעירק).

במרס-אפריל 1991, ביקש טארק עזיז, סגן ראש-ממשלת עירק, רשות מנשיא סודן, עומר אל-בשיר, להעביר לסודן נשק כימי וטילי "סקאד" נוספים, כדי למנוע את השמדתם על-ידי מפקחי האו"ם. אל-בשיר הסכים. בקיץ 1991, כשהתברר שאי-אפשר יהיה למנוע את הביקורת של האו"ם, העבירה עירק כמות גדולה של "סקאדים" (לפי ההערכה – כ-400 טילים) ונשק כימי, ל"מקום מבטחים" בתימן ובסודן. זמן קצר לאחר מכן, עם גבור הלחץ של ערב הסעודית על תימן, הועברו הטילים הבליסטיים של עירק מתימן לסודן. ב-1993 שלחה עירק לסודן נשק כימי נוסף, הפעם דרך אירן.

בינתיים, בקיץ 1991, העבירה עירק חומרים גרעיניים מסוימים לסודן, לאחסנה זמנית. תכנית זו נמשכה עד אמצע 1992, ובמסגרתה נשלחו חומרים בקיעים, מסמכים ותת-מערכות של נשק, שהועברו דרך ירדן, באמצעות הדואר הדיפלומטי של סודן. משאית שהעבירה, למשל, "ריהוט" משגרירות סודן בעירק לח'רטום, באמצע ינואר 1992, היתה עמוסה למעשה בחביות אורניום. בין החומרים שהעבירה עירק לסודן היו כ-27.5 ליטראות של אורניום-235 בזיקוק של 93%. החומר סופק בזמנו לעירק על-ידי צרפת, לשימוש בכור המחקר הגרעיני "אוסיראק" שהקימו שם הצרפתים (אבל מאחר שבסודן אין מתקנים גרעיניים, הועבר רובו של החומר הגרעיני הלאה, אל הכור האלג'ירי בעין עוסרה. כור זה הוקם על-ידי סין העממית, ויש באפשרותו לפתח גם נשק. החומרים הגרעיניים והחומרים הרדיואקטיביים של עירק מאוחסנים עדיין באלג'יר).

מאחר שהפיקוח של האו"ם נמשך, החליטה בגדד לחזק את המשטר בח'רטום – שהיא אתר אחסון מרכזי למערכות האסטרטגיות של עירק. בסתיו 1993 הגיעו עירקים רבים לרכסים ההרריים ליד ים סוף – במדאבאי, בח'וואר אשרף, בפורט סודן, באזור דלאוואת ליד ים סוף, סמוך לח'לאיב, ולעיר טאוקר, באזור כרנאקאנת. העירקים הביאו למתקנים אלה ציוד בטכנולוגיה מתקדמת ומחשבים, טילים, מערכות הגנה, מערכות נ"מ ומערכות מכ"ם. בסוף 1993 הונהגו באזורים המקיפים את המתקנים האלה סידורי ביטחון קפדניים, וסיוורים חמושים מקיפים אותם 24 שעות ביממה. באזורים מסוימים, כמו באזור פורט סודן, סולקו כל הנוודים והרועים מאזורי הביטחון, ברדיוס של 60 ק"מ.

באביב ובקיץ 1995 החל להתרקם ציר עירק-אירן-סודן. הציר הזה היה פרי מגעים חשאיים בין עירק לסודן, שהגיעו לשיאם כאשר לטיף נוסאייף ג'אסם, השר לעניינים חברתיים בממשלת עירק, ביקר בח'רטום. על מנת להוציא לפועל את הסכם הציר הנוכח, הוצבו בשגרירות

עירק בח'רטום 20 קציני מודיעין (רק בשגרירות עירק בעמאן מספרם גדול יותר – 26 קציני מודיעין).

רבים מקציני המודיעין הללו עוסקים בעקיפת העיצומים שהוטלו על עירק, דרך סודן ואפריקה. בגדד וח'רטום הגיעו גם להסכם על תכנית מקיפה של שיתוף-פעולה אסטרטגי בקרן אפריקה ובמזרח התיכון. בהסכם נכללו סעיפים בנוגע לשיגור קצינים מחיל-האוויר העירקי ומומחים צבאיים נוספים, המתמחים בטילים, בארטילריה ובקרבות יבשה, כדי לסייע לסודן להתמודד עם ההשלכות של המשבר המעמיק בינה לבין מצרים. בגדד התחייבה לסייע למשטר בסודן במה שהעירקים מכנים "מסווה להתערבות זרה בסודן".

אחת הבקשות החשובות שביקש בשיר מצדאם חוסיין היתה שעירק תעביר לסודן יכולת לחמה כימית בסיסית, וצדאם חוסיין נענה לבקשה. העסקה נקשרה אחרי שמשלחת עירקית רמת-דרג, בראשותו של ראש מנהל הנשק הכימי במשרד-הביטחון העירקי, ביקרה בסודן. המשלחת ביקרה באתרים שהמומחים העירקיים היו אמורים לפעול בהם. עם שובה לבגדד, המליצה המשלחת להיענות לצורכי הסודנים מתוך גישה זהירה. צדאם חוסיין העביר את המסר לבשיר, ושני הנשיאים הגיעו להסכם על שיתוף-פעולה בתחום הכימי.

בינתיים, בקיץ 1995, הגיעו לח'רטום צוותים של אנשי מודיעין, קציני צבא ואנשי קומנדו עירקיים, כדי לסייע לכוחות המזוינים של סודן נגד מה שהעירקים מכנים עכשו "התערבות זרה בסודן".

רשמית, הוטלו על יחידות המשלוח העירקיות שתי משימות: (1) לפקח על הנשק האסטרטגי ועל הציוד הצבאי העירקיים המאוחסנים בסודן, הרחק מעיניהם של צוותי הביקורת של האו"ם, ולתחזק אותם; ו-2) לאמן את הסודנים בעבודת מודיעין ולעזור להם לארגן את צבאם במתכונת משמר הרפובליקה העירקי. בסתיו כבר נראו תוצאות שיתוף-הפעולה העירקי-סודני בביצועיהן של היחידות שלחמו בדרום, ושפרסו בצפון מזרח המדינה, ליד גבול מצרים.

יתר על כן, המורדים בדרום סודן הבחינו בכוחות של משמר הרפובליקה העירקי בסתיו 1995, שנלחמו באזור פיבור. כ-120 צוותים עירקיים הגיעו לאזור בהדרגה, עם טנקים שנשאו את סמלי היחידות של משמר הרפובליקה העירקי. יחידות ארטילריה עירקיות היו מעורבות בהפגזת מחנות של SPLA (צבא השחרור העממי של סודן) בטורית בפגזי נפלים, שהרגו או פצעו 260 איש.

עות'מן עבד אל-קאדר ביקר בבגדד, הזכיר לעירקים את תמיכתה של סודן במלחמת אירן-עירק ובמלחמת המפרץ, וביקש סיוע צבאי נרחב עבור ח'רטום. ואכן, עד מהרה החלו להגיע ציוד ואספקה צבאיים מעירק לח'רטום, וכוחות נוספים של משמר הרפובליקה התכוננו להשתתף במישרין במלחמה בדרום, לצדן של היחידות הסודניות שאומנו על ידם. ראוי לציין, שאחרי ביקורו של עבד אל-קאדר, העבירה עירק לסודן כ-50 "משגרי סקאד" מתקדמים, ומספר דומה של טילי "אל-חוסיין". באוקטובר 1995 עסקו מהנדסים אירניים ועירקיים, וביניהם מספר מומחי טילים, בשיפור שדה-התעופה ישן במזרח סודן, לקראת הגעתו ואחסונו של נשק אסטרטגי נוסף מעירק. רוב טילי ה"סקאד" העירקיים אוחסנו, בסוף

1997 או בתחילת 1998, באתר מוגן היטב ומוסתר היטב בתוך האזור הצבאי של פורט סודן.

הפרויקט העירק-סודני המשותף הראשון של נשק להשמדה המונית היה מתקן שהוכשר תחילה לטיפול בתחמושת כימית ובאחזקתה, ובהמשך – לייצור חומרי לחמה כימית בסיסיים. מתקן הנשק הכימי הוקם בשנת 1995 בשטח שנמצא ליד ואו, במחוז בחיר אל-עזאל, בדרום-מערב סודן, כ-300 ק"מ מגבול אוגנדה. המתקן הכימי המרכזי נמצא בבית-חרושת גדול לעיבוד פרי שהוחרם על-ידי הצבא. המתקן בוואו נמצא אמנם בשליטת הצבא הסודני, אבל טכנאים עירקיים עובדים בו ומפקחים על סידורי הבטיחות והבטיחות. קצינים עירקיים ממונים גם על אתר האחסנה של הגזים.

תחילה ביקשו העירקים לנצל את מאגרי גז החרדל שאחסנו בסודן בימי מלחמת המפרץ. מאחר שעכשיו היה כבר מקור סביר לייצורה של תחמושת מסוג זה בסודן עצמה (המפעל בוואו), החלו העירקים להשתמש בחימוש כימי בסתיו 1995, חודשים מספר לפני שהמפעל בוואו החל לייצר. מטוסים שהוטסו בידי טייסים עירקיים הטילו תחילה חימוש כימי בסיסי סביב קדוגלי ובהרי נמאנג, בדרום סודן.

לדברי מקורות האופוזיציה הסודנית, עדים דיווחו כי "בין התושבים היו הרגיים ופצועים", וש"בצבעי הגוויות והחיות והעצים חלו שינויים גדולים". מראות דומים דווחו גם באפגניסטן ובדרום-מזרח אסיה. אי-אפשר היה להוציא מהשטח דגימות ולקבל פרטים מדויקים יותר בגלל ריחוקו של האזור.

בדוחות מודיעין ציון שהחומר היה גז חרדל באיכות ירודה, שנלקח ממשלוח קודם שהועבר מעירק לסודן מיד אחרי מלחמת המפרץ.

בינתיים עסקו עירק וסודן בהקמת מפעל הנשק הכימי באתר סודי ליד ואו, והייצור החל בסתיו 1995. הצוות העירקי החל לייצר תחילה גז חרדל, ובהדרגה העבירו את הייצור לצבא הסודני. אולם הטכנאים העירקיים נשאו אחראים לשלבים הסופיים של ייצור הגז ולאחסונו הבטיחותי. המפעל בוואו העניק לחירטום את היכולת להפעיל גז "מתוצרת בית" נגד המורדים מבלי לערב את בעלות-בריתה בלחמה כימית.

לקראת סוף 1995 עלה בידי הטכנאים העירקיים לפתח מערכת שיגור בסיסית אבל אמינה עבור גז החרדל שיוצר בוואו. עכשיו יכלו העירקים להפסיק את השימוש בפצצות הישנות שלהם, שסיבכו את בגדד בעניין. הסודנים החלו להשתמש במכלים פשוטים, והשליכו אותם מהפתח האחורי של מטוסי תובלה מטיפוס אנ-24/אנ-26. רוב המכלים החטיאו את המטרות בגלל תיאום לקוי בין כוחות היבשה הסודניים למטוסים.

בסוף 1995, זמן קצר לאחר שהחל הייצור בוואו, הפעיל הצבא הסודני מכלי גז חרדל נגד ה-SPL בשתי הזדמנויות לפחות: הראשונה היתה בנימולה והשנייה – בקויה. שני המקומות נמצאים ליד ג'ובה, בירתה הדרומית של סודן, שעליה הגנו אז עשרות אלפי חיילים של הממשלה נגד המצור ההולך ומתהדק שהטילו עליה כוחות ה-SPL. מאז סוף 1995 היו מספר ידיעות על שימוש בנשק כימי בדרום סודן, ברמות שונות של אימות צולב עצמאי ופירוט של נתונים טכניים. ב-1997 נתקבלו אימותים צולבים

ועצמאיים למספר מקרים של שימוש בגז חרדל בהפצצות שנערכו בדרום סודן, בעיקר באזור ההרי טולושי/טולוס. במקביל, המשיכו העירקים והסודנים לשמור על מבצעיותו של המאגר העירקי החשאי. חלק מהציוד העירקי שהוסתר בסודן נבחן ונבדק בתחילת 1996, ואחר כך הוטמן במספר אתרים תת-קרקעיים מערבית לחירטום. אחד האתרים נמצא בסובה. העירקים והסודנים ערכו גם ניסויים בחומרים כימיים במדבר, לא הרחק מנפת אל-ת'אורה באומדורמן. במאי אירעו מספר מקרים שתושבי המקום חלו, כאשר כיוון הרוח השתנה לפתע ושאריות מהגז הגיעו אל העיר.

שלב חדש בשיתוף-הפעולה בין עירק לסודן החל בתחילת 1997. באמצע ינואר כינתה בגדד רשמית את הלחימה בדרום סודן כקנוניה אמריקנית-ציונית. "ושינגטון אינה מסתירה את כוונתה להרוס את סודן, היא כבר נקטה מספר צעדים עוינים נגד סודן, וניצלה את היתרון של מספר התפתחויות ידועות היטב שנוצרו". מכונת התעמולה העירקית הכריזה כי "חירטום היא קרבן למזימה אמריקנית-ציונית המנסה להגשים יעדים ארוכי-טווח. הבולט בין יעדים אלה הוא ללבות מלחמת אזרחים כדי לחלק את המדינה, כמבוא להחרבתה הכללית של מצרים ולהחנקתה על-ידי השתלטות על מי הנילוס". ראוי לציין שבגדד הגיעה למסקנה כי "ביטחונה הלאומי של סודן הוא חלק חיוני בבטיחות הפן-ערבי. מה שעובר עכשיו על סודן הוא פרשה מסוכנת בסדרה שלמה המנוהלת בידי אויבי האומה הערבית והמוסלמים. אויבים אלה מנסים להרוס כל תקווה לתחייה, לקדמה מדעית ולאחדות פן-ערבית. הם יוצרים את התנאים המתאימים לכינון הגמוניה ציונית-אמריקנית על העולם הערבי".

ואלה לא היו דברי סרק. בסוף פברואר החלו להגיע לפורט סודן אניות עמוסות בנשק עירקי שהובא ממחסנים בתימן. האנייה הראשונה שהגיעה היתה "אל-עובידי", בפיקודו של הקברניט נאגי עסאם מאקי. האנייה הגיעה ממוקאלה (בתימן), ונשאה, בין שאר כלי-הנשק, 600 כלים נ"ט. סודן הכחישה רשמית שהגיע אליה נשק עירקי.

אבל זמן קצר לאחר מכן, בתחילת מרס 1997, בשיחות שהתקיימו בין עומר אל-בשיר לבין שאהיב אל-מאלכ, שגרירו האישי של נשיא עירק, התחייבו סודן ועירק לסייע זו לזו. בשיר ביקש ממאלכ להבטיח בשמו לצדאם חוסיין את "תמיכתה [של סודן] בעירק, ושהיא דוחה את ניסיונות האוי"ם להטיל עיצומים על מדינה ערבית זו". מאלכ הביע את תמיכתה של עירק בסודן "נגד התוקפנות שהיא ניצבת בפניה", והבטיח סיוע צבאי ואחר. החשובה ביותר היתה המסקנה שאליה הגיעו מומחי צבא עירקיים, שהסיכו היחיד להביס את המורדים השחורים בדרום סודן טמון רק במלחמה טוטלית חסרת רחמים. מאלכ הבטיח אפוא לבשיר שעירק תתמוך בהסלמה הנדרשת ותקדם אותה, בתנאים מסוימים: עירק תקים בסודן מפעלים מתוחכמים לנשק כימי וביולוגי, על בסיס מערכות החבויות כיום בעירק ובסודן, וכן רכיבים שונים שנרכשו במערב, ותשתף את הצבא הסודני בחלק מהמוצרים.

בתחילת מאי 1997 החלה אפוא עירק להעביר לסודן בחשאי ציוד וחומרים לייצור נשק להשמדה המונית. צדאם חוסיין הורה להעביר לסודן רכיבים שונים שהוסתרו עד אז בעירק, כעתודה אסטרטגית. זאת ועוד, מומחים עירקיים

הגיעו לסודן, והחלו להכין את האחסנה ואת הייצור של נשק ביולוגי, שצדאם חוסיין תכנן תחילה להשתמש בו נגד הכורדים. בה בעת, ערכו צוותים עירקיים אימונים והדמיות של שיגור טילי "סקאד" ארוכי-טווח, למרות שעירק רשאית לייצר ולהחזיק רק טילים לא־מונחים לטווח קצר.

בקיץ 1997 השלימה ח'רטום את הקמתו של מפעל לייצור נשק כימי, חדש ומתוחכם הרבה יותר, באזור כאפורי, צפונית לח'רטום, על גדת הנילוס הכחול. המפעל בכאפורי, שהוא מתקן אסטרטגי מרכזי, נמצא בפיקודו הישיר של בריגדיר בכרי חסן צאלח, ראש שירותי הביטחון של סודן. יתר על כן, שני "קציני אידיאולוגיה" של "החזית האיסלאמית הלאומית" (NIF) – עימאד חוסיין וג'מאל זעתן – מפקחים על הפעילות בכאפורי מטעמו של חסן אל-תוראבי. המפעל בכאפורי בנוי מחמש מחלקות נפרדות – מעבדות ואתרי ניסויים וייצור אבות-טיפוס לנשק כימי (כולל גזי עצבים) ולנשק ביולוגי, וכן מחסנים לכימיקלים בצובר ולנשק טעון וחמוש (כימי וביולוגי כאחד). ניסויי ההרצה הראשונים של חלק מתהליכי הייצור של נשק כימי, ככל הנראה גז עצבים, נערכו כבר. בין סוגי הנשק הכימי שנוסו בכאפורי היו פגזי ארטילריה 122 ו-152 מ"מ, וכן ראשי-נפץ לרקטות ולטילים טקטיים. בבניית המפעל נעזרו הסודנים בסיוע טכני מעירק ומאירן. מומחיות נוספת סופקה על-ידי מומחים וטכנאים ממצרים, מקרואטיה, מבולגריה ומרוסיה, שגויסו על-ידי המודיעין העירקי, עבור סודן. המומחים החשובים מתגוררים בבניין מגורים מפואר בתוך המפעל.

העירקים מקימים גם מתקן נפרד לייצור כמויות גדולות של חומרים כימיים, ולהתאמתן לחימוש נשק. באביב 1996 החלה העבודה במתקן ייצור במפעל ירמוק, באזור מאין, דרומית לח'רטום. השלב הראשון של התשלובת נחנך ב-15 באוגוסט 1996, והתשלובת כולה הגיעה, למעשה, לשלב תפעולי בסתיו 1997. המתקנים האסטרטגיים, הידועים רשמית כ"תשלובת התעשייתית ירמוק", משתרעים על שטח של 10x20 ק"מ באל-שגרה, בשולי דרום ח'רטום. בשטח מצויים יותר מ-300 מבנים קטנים וסככות, בשבעה מקבצים. התשלובת כוללת קו ייצור לחומרים כימיים, וכן מתקני ייצור לצידוד צבאי ולנשק הקשורים בשימוש בנשק כימי (ראשי-נפץ, פצצות ומכלים, וכן ציוד מגן, התקנים מיוחדים ברכב קרבי הנושא את הנשק, וכדומה).

קווי הייצור של חומרים כימיים בירמוק הוקמו על-פי מתקנים דומים שנבנו בעירק. מתקני הייצור הראשיים מכילים מכונות גרמניות שנקנו על-ידי המודיעין העירקי והוברחו דרך בולגריה. ציוד נוסף, בעיקר מחשבים, נרכש על-ידי העירקים בצרפת. נוסף על כך מצויים בתשלובת מרפאה, מתקני ספורט, מסגד, אזור מגורים הנשמר בקפדנות ובו שני בנייני מגורים שבהם מתגוררים מומחים מוסלמיים זרים מעירק, מאירן ומבולגריה, בתי הארחה לפקידים בכירים מעירק ומאירן (המעורבים בפרויקטים אלה ומבקרים תכופות בסודן), וכן חווה חקלאית קטנה המבטיחה אספקה של חלב טרי, ירקות ותמרים (שאינה מושפעת מהמחסור הכרוני השורר בסודן). השלטונות הסודניים והמומחים העירקיים החלו גם בהקמת מחסנים תת-קרקעיים מוגנים היטב, דרומית לגיבל אווליה (במחוז הנילוס הלבן), באזור קרארי (צפונית

לאומדורמן), בשמבת אל-אראציי (צפונית לח'רטום הצפונית), בשטח מערבית לגשר הרייה (ח'רטום), בשטח סמוך למועדון מרוצי הסוסים (בח'רטום הדרומית), בכפר הירוק (אזור פיתוח חדש סמוך לח'רטום), וכן בגדארף, אל-פאו ושנדי, כהכנה לייצור בכמויות גדולות. הצבא הסודני החל לאמן לאחרונה טייסים וקציני ארטילריה בתחזוקת נשק כימי ובהפעלתו, בבית-ספר מיוחד שהוקם במחנה הצבאי ודי סיידנה (צפונית לאומדורמן). מרכזי ייחודי נוסף לפיתוח נשק כימי לשימושם של טרוריסטים מוסלמיים, בעיקר אלה הקשורים לאוסאמה בן-לדין, נבנה ליד המרכז האיסלאמי בסובה (דרומית-מערבית לח'רטום). לדברי מקורות האופוזיציה בסודן, לפי תכניתיה של ח'רטום אמורים המפעלים בכאפורי ובמאין להגיע לייצור מלא אי-שם ב-1999. המומחים העירקיים והאירניים צופים שהמפעל בכאפורי יהיה פעיל בחלקו הגדול במחצית הראשונה של 1999, ומתקני החימוש במאין – במחצית השנייה של אותה השנה.

ביטחונה העצמי של ח'רטום והתחזקותה בתחום הלחמה הכימית התבהרו באמצע נובמבר 1997. סודן איימה על אוגנדה בגלוי במהלומות בנשק כימי, אם זו תמשיך לסייע לשחורים הנוצרים, המורדים בדרום סודן. אזהרה זו הושמעה למרות שקמפלה הכחישה שהיא משתפת פעולה עם המורדים בסודן ולמרות הכחשותיה החוזרות ונשנות של ח'רטום בנוגע ליכולת הכימית שלה או לשימוש בה.

לוב

השתפתה של עירק בתכנית הנשק להשמדה המונית של לוב היתה מעורבת, ולעתים לוותה בסתירות, אם כי בסופו של דבר היתה מכרעת. הלובים ניהלו תכנית פיתוח וייצור מקפת משלהם עוד בשנות השמונים.

במשך זמן מה קיימו הלובים שיתוף-פעולה הדוק גם עם אירן וגם עם סוריה, שתיהן אויבותיה של עירק. אבל בה בעת נעזרה לוב באותם הספקים ממערב אירופה שסיפקו גם לעירק. יתר על כן, מתווכים תשובים, כמו איחסאן ברבוטי, שירתו את תכנית הנשק להשמדה המונית של עירק ושל לוב כאחת. באמצע שנות השמונים הוציאו הלובים סכומים גדולים יותר מהעירקים, וציידו הכישרונות מטעם המודיעין הלובי הציעו סכומים עצומים כדי למשוך אליהם מדענים מצריים, עירקיים ואירופיים חשובים שעבדו בעירק, על מנת שיעברו ללוב. בגדד חששה מהשיטות שנוקטת לוב.

עם פרוץ משבר המפרץ, ב-1990, הועסקו כבר מספר חוקרים עירקיים בלוב, כאנשים פרטיים, וכמוהם מספר מדענים זרים שעבדו קודם לכן בעירק. רובם עבדו בפרויקטים של נשק כימי, בעיקר ברבטה. צדאם חוסיין נרתע תחילה מלשתף את קדיאפי באחדים מההישגים הייחודיים שהשיגו העירקים. אבל כאשר הלחצים מצד מפקחי האו"ם הלכו וגברו, וכאשר החלו לדלוף ידיעות מעירקים שונים, לא היתה לעירקים בררה אלא להעביר ללוב יותר ויותר פרויקטים רגישים, כפתרון היחיד להמשך קיומם. סודן היתה מוכנה אמנם לקבל ברצון כל מה שהיה לעירק להציע, אבל התשתית המדעית והטכנולוגית שלה היתה עלובה כל כך, שלא היה ביכולתה לקלוט תכניות

עירקיות מתוחכמות נוספות. וכך, מאחר שלא נמצאו קופצים רבים מדי על המערכות שלה, נאלצה עירק להסתפק בלוב. מכל מקום, קדיאפי היה מעוניין מאוד לקבל סיוע נרחב ממדענים עירקיים עבור תכניות הנשק הביולוגי החשאיות שלו, והתנה את עזרתו לצדאם חוסיין בשיתוף-פעולה בתחום זה.

מאז תחילת שנות התשעים עובדים אפוא מדענים עירקיים בלוב, ממשיכים את תכניות המו"פ העירקיות של עירק ומקדמים אותן לדור המתקדם הבא של לחמה כימית וביולוגית.

תחילה התייחסה בגדד לשיתוף-הפעולה עם טריפולי כאל אילוץ זמני. במשך זמן-מה, בתחילת שנות התשעים, לא העבירה עירק ללוב פרויקטים שלמים. כתוצאה מכך נאלצו מספר מדענים ומהנדסים מהתעשייה הצבאית העירקית לנסוע הלך ושוב בין עירק ללוב, דרך עמאן. הם השתמשו בדרכונים חדשים, בשמות ובעיסוקים בדויים. אבל לאחר שהקשרים החלו להתרחב, והלובים קלטו מגוון רחב יותר של תכניות עירקיות, החליטה טריפולי למסד את שיתוף-הפעולה ולהרחיבו. ועדה מיוחדת מטעם הממשל הביטחוני של לוב הגיעה לבגדד ונשאה ונתנה על הסכם מקיף להרחבת שיתוף-הפעולה בתחומי הנשק הקונוונציונלי, הכימי והביולוגי. בעקבות הסכמים אלה, חתמו הלובים על מספר חוזים עם מומחים שונים מהתעשייה הצבאית העירקית. החוזים האלה נערכו כאילו הם הזמנות אקדמיות לפרופסורים עירקיים להרצות באוניברסיטאות ובמוסדות השכלה לוביים. אבל במקביל נשאר הציוד, המערכות והמרכיבים העירקיים השונים של התכניות העירקיות חבויים בתוך גבולות עירק, מתוך ציפייה לסיום הביקורת של האו"ם, כדי שאפשר יהיה לחדש את פיתוח הנשק להשמדה המונית ואת ייצורו.

בה בעת הציבה לעצמה בגדד גבולות בכל הנוגע לתכנית הגרעינית של עירק. הספקות שקיננו אצל העירקים בגלל שיתוף-הפעולה האסטרטגי הממושך בין לוב לסוריה ולאירן המשיכו לחלחל, ועירק לא היתה מוכנה לקבל על עצמה שום סיכונים. בשנים 1991-1992 חשש המודיעין העירקי שהלובים יציעו פיתויים כספיים כדי להביא לעריקת מדעי גרעין עירקיים, עד כדי כך שנקטו אמצעים קיצוניים למניעת המגמה הזאת.

ביולי 1992, למשל, רצחו סוכנים עירקיים ביריות בעמאן את מואייד חסן נאג'י ג'נאבי – מדען גרעין עירקי. ג'נאבי עבד עבור ועדת האנרגיה האטומית העירקית עד 1986, ואז הועבר למשרד התעשיות הצבאיות. ב-1992 בילה ג'נאבי חופשה בירדן, אבל הוא נורה כשהיה בדרכו לקבל ויזה מעבר טוניסאית, בדרכו ללוב. הציעו לו "משרת הוראה" ב"מכון גרעיני" בלוב. יש להניח שבגדד נחרדה, מפני שג'נאבי היה אמור לחזור לעירק שבוע קודם לכן, ונפוצו שמועות שהוא ניסה להגיע לבריטניה ולארצות-הברית, אבל לא הצליח לקבל ויזה אקדמית. באותה העת אסר כבר צדאם חוסיין על יציאת אנשי מפתח במערכת הצבאית-תעשייתית מעירק ללא היתר. העירקים חששו שהוא עלול לחשוף את סודות שלהם, ולכן נרצח בידי שני סוכנים עירקיים. שני הסוכנים נעצרו אחרי הרצח, אבל שוחררו עד מהרה והוחזרו לבגדד.

אבל באמצע שנות התשעים לא יכלה עוד בגדד להרשות לעצמה להיות בררנית בשיתוף-הפעולה שלה עם לוב.

החקירות שערך ה-BND במערך הרכש של עירק באירופה הדאיגו את העירקים, מפני שהן איימו על יכולתם לחדש תכניות חשובות לפיתוח נשק להשמדה המונית בדיוק בשעה שהמערכת העירקית עמדה לפני שיקום וחזרה להיקף שהיה לה לפני מלחמת המפרץ. זאת ועוד, משטר הפיקוח של האו"ם החל להבין את מורכבות האתגר העירקי. ואמנם, עוד לפני ה"עריקה" של לויטנט-גנרל חוסיין כמאל בקיץ 1995, הגביר האו"ם את מאמציו לאתר חומר חבו. כפי שצוין לעיל, "עריקתו" של כמאל נבעה מתוך חששה של בגדד שהאו"ם נעזר בנתונים שסיפקו לו עירקים אמיתיים, כדי לגלות את מתקני הנשק להשמדה המונית הסמויים של עירק. המפעלים הביולוגיים של עירק, למשל, הועמדו לביקורת רצינית בפעם הראשונה רק באפריל 1995, ערב ה"עריקה". אבל למרות שעד אז הספיקה בגדד להסתיר את כל מטמון הנשק הביולוגי שלה והשמידה את כל ההוכחות לקיומו, עצם הביקור של האו"ם באתרים הנטושים גרם לאי-נוחיות רבה.

מאחר ששיתוף-הפעולה בין עירק ללוב בתחום פיתוח הנשק הכימי וייצורו התנהל כהלכה, החליט צדאם חוסיין בקיץ/סתיו 1994 להעביר ללוב תכניות נשק נוספות. ההסדרים בנוגע לשיתוף-פעולה הדוק יותר הושגו עד מהרה.

בינואר 1995 חתמו עירק ולוב על חוזה גדול, שלפיו יעבדו מומחים עירקיים במתקן לובי סודי, ויעסקו בפיתוח טילים בליסטיים ארוכי-טווח, שטווחם מגיע ל-1,000 ק"מ. חתום עטייה סלמה, פקיד בכיר במשרד המסחר העירקי, הגיע לטריפולי לדיונים הסופיים עם עבדאללה ח'ג'אזי, ראש הרשות למחקר מדעי של לוב. בהסכם שהושג הסכים קדיאפי לשלם את שכרם של המומחים העירקיים – כ-1,200 דולרים לחודש – וכן לממן את רכישת הטכנולוגיות במערב. יתר על כן, הובטח לעירקים גישה לטכנולוגיות הטילים הסיניות, האירניות והצפון-קוריאניות שלוב רכשה כבר. בגדד הבטיחה לשתף את לוב בכל הניסיון שנרכש במלחמת המפרץ. לעירק לא היתה בעצם בררה. צוותי התכנון העירקיים, שנבנו סביב מומחים שהוכשרו במוסדות האירופיים והרוסיים הטובים ביותר ולא היו מסוגלים לעבוד, החלו להתפרר. קדיאפי הציע אפוא לממן את חידוש תכנית טילי ה"אל-חוסיין" ו"באדר" במסווה של תכנית הטיל הלובי "אל-פתח".

הלובים גילו גם עניין רב בניסיון שרכשו העירקים בנשק ביולוגי, ובייחוד בשלבים המתקדמים של הסבתו לשימוש צבאי. במשא-ומתן שנערך, הודו העירקים שיש להם עדיין מספר כלי-נשק ביולוגיים וראשי-נפץ עבורם. הם יהיו מוכנים לשתף את הלובים בטכנולוגיות אלה בתנאי שטריפולי תסכים לתמוך בתכנית הגרעין הצבאית של עירק ולממן אותה. ב-1995 הוחזקו אחדים מהחומרים הגרעיניים של עירק באלג'יר, בשעה שהמערכות ומרכיבי התכנון העירקיים היו חבויים בכל רחבי עירק, במצב רדום. המומחים העירקיים חששו שהציוד הרגיש עלול להתקלקל מתחת לחול, בטמפרטורות מזבריות, בהעדר תחזוקה ותנאי אחסנה מתאימים. הנציגים העירקיים למשא-ומתן הציעו אפוא שהדלק הגרעיני של עירק יגיע ללוב בדרך היש, בתוך שבועות מעטים אחרי חתימת ההסכם, ושהמומחים העירקיים בלוב יתחילו להעשיר אותו, אחרי שיותקנו כבשנים קטנים או בינוניים נוספים.

כפי שהעירקים ציפו, קדיאפי לא יכול היה לעמוד בפני פיתויי הנשק הגרעיני. משלחת לובית רמת-דרג, בראשותו של רעד בין-עיד אל-דאפי, ממנהל ההנדסה והתיעוש הצבאי, הגיעה לבגדד ב-30 באוגוסט 1995. הם דנו עם העירקים על הסכם מקיף, המשמש עד היום אבן-הפינה של שיתוף-הפעולה האסטרטגי והצבאי בין עירק ללוב. בהסכם נקבע מה יהיה היקף הסיוע שתיתן לוב לעירק להרחבת התכניות לנשק להשמדה המונית שלה, וכן כדי לחמוק מהפיקוח הקפדני של האו"ם על המפעלים הצבאיים של עירק.

הצעד הראשון היה העברתו המהירה של פרויקט גרעיני עירקי ללוב, שמומחים ערביים ואירופיים רבים תיארו אותו כפרויקט הנמצא "בשלביו הסופיים". בתקופה זו, אחרי ש"עריקתו" של כמאל החטיאה את המטרה, ויתר צדאם חוסיין על החזקת המרכיבים העיקריים של תכניות הנשק להשמדה המונית בעירק, והורה על העברתם המזורזת ללוב, לפני שהאו"ם "יעלה עליהם". מספר מומחים וכמות מסוימת של ציוד הועברו אפוא מיד ללוב, כדי להכין את העברת התכנית הגרעינית.

הפריט העיקרי שעירק התעקשה להחזיק על אדמתה היה כמות מוגבלת של דלק גרעיני מועשר-למחצה, שהועבר למרכז המחקר החקלאי והמדעי אבא, מזרחית לבגדד, בפיקוחו הישיר של לויטננט-גנרל אמיר בשיר, מנהל ארגון התיעוש הצבאי (MIO) של עירק. ההעברה התאפשרה מכיוון שהפיקוח של האו"ם על המקום הוסר, אחרי שהעירקים העבירו את הציוד שלו לאזור אבו עיראייב, ליד בגדד. בינתיים החביאה עירק את הדלק הגרעיני במתקני אחסון תת-קרקעיים גדולים ליד מרכז אבא. בתוך שבועות ספורים, אחרי הכנת החומר הגרעיני להעברה, הוא נשלח ללוב בדרך היס.

בין כה ובין כה, באמצע אוקטובר 1995, הגיעה ללוב משלחת עירקית רמת-דרג מטעם MIO, בראשותו של ד"ר גיפר דיא גיפר, אחד ממדעני הגרעין הבכירים בעירק. המשלחת באה לפקח על התקנת הכבשנים הגרעיניים הקטנים. הפרויקט הגרעיני העירקי הוקם במדבר, בסידי אבו-זראייק, 300 ק"מ דרומית-מערבית לטריפולי. בסוף 1995 התחילו מומחי MIO להעשיר את החומר הגרעיני העירקי, לאחר שסיימו בהצלחה את התקנת הכבשנים הקטנים והבינוניים במקום.

הסימן החשוב ביותר לשיתוף-הפעולה ההדוק בין בגדד לטריפולי נראה באירופה המערבית. מאז אמצע שנות התשעים נהג המודיעין העירקי להפנות ללוב טכנולוגיות רגישות, דו-שימושיות, שנרכשו בגרמניה, באוסטריה ובשווייץ. תוך כדי כך ניתנה למודיעין הלובי גישה לנתיבי ההובלה המאובטחים ביותר של העירקים: הסחורות המיוצאות מאירופה נשלחו לבולגריה, וחברות בולגריות נרשמו במסמכים כמשתמשות סופיות. משם הועברו הסחורות בצורה בלתי-חוקית לעירק, ועכשיו גם ללוב. זאת ועוד, מאז אמצע שנות התשעים סיע המודיעין העירקי למדענים רוסיים וסובייטיים-לשעבר נוספים להשיג דרכונים של מדינות שלישיות באמריקה המרכזית והלטינית, כדי שיוכלו לנסוע לעירק ולעבוד בה. אחרי הסכמי שיתוף-הפעולה החדשים, החל המודיעין העירקי לשלוח את המדענים הללו ללוב, לעבודה בפרויקטים

העירקיים-לוביים המשותפים של נשק להשמדה המונית. אחת התכניות הגדולות התבצעה בהונדורס, ב-1995-1996. סוכני מודיעין עירקיים, כולם מומחים ברכישות של טכנולוגיה מתקדמת, הגיעו לגרמניה בתחילת 1996. הם פתחו במאמץ שקט לחדש קשרים ישנים, וכן לכוון קשרים חדשים. אבל מערך הרכש העירקי שהתארגן מחדש מפנה עכשיו את חלק הארי של הציוד והחומרים שהוא קונה ללוב, ולא לעירק.

התוצאות הראשונות של הסכם הטילים הבליסטיים מינואר 1995 החלו להיראות כבר בקיץ באותה השנה. העירקים המנוסים השתמשו במערכות ובמחשבים מתוצרת המערב שהוברחו מעירק ומאירופה, והצליחו להכניס סדר בתכנית הטילים המסובכת והמפותלת של לוב: הם שילבו את התשומות ואת הטכנולוגיות שנתקבלו מן המקורות הזרים המרובים, שלעתים לא תאמו אלה את אלה. במחצית השנייה של 1996 העניקו המדענים והידע העירקיים תנופה עזה כל כך לתכנית הטילים הבליסטיים של לוב, עד ש**נאטו** נאלצה לעשות הערכת מצב מחודשת של האיום הנשקף לה. ההערכה החדשה (דוח **נאטו** 161/96), הגיעה למסקנה שעד 2006 תוכל לוב להצטייד בטילים בליסטיים גרעיניים לטווח בינוני, שיכוונו לעבר האגף היס-תיכוני של **נאטו**. המחקר של **נאטו** צופה שבתוך עשר שנים יהיו ללוב של קדיאפי טילים בליסטיים לטווח בינוני, לטווחים שבין 1,000 ל-3,000 ק"מ, שאפשר יהיה לחמש אותם בראשי-נפץ גרעיניים, כימיים או ביולוגיים.

בסוף 1995 החליט צדאם חוסיין להסיר את התנגדותו, והורה להעביר ללוב את סודותיהן של תכניות החימוש הרגישות ביותר של עירק, ובייחוד את תכנית הנשק הביולוגי, שקדיאפי רצה בה יותר מכול. מאחר שבגדד העריכה שמפקחי האו"ם יישארו בעירק בעתיד הנראה לעין, הוחלט להשאיר בעירק רק פצצות וראשי-נפץ ביולוגיים מבצעיים, וכן את הציוד הדרוש לאחזקתם בכוננות מבצעית. בתחילת 1996 הורה צדאם חוסיין שמערכות הפיתוח והייצור המתוחכמות שנתרו, וכן הידע הנרחב והמסמכים הקשורים בו, יועברו ללוב.

על היקפו העצום של מאמץ הלחמה הביולוגית של העירקים, ועל הכמות האדירה של המערכות והמסמכים שחמקו מהביקורות של האו"ם, אפשר ללמוד מתוך העובדה שנדרשה לעירקים יותר משנה כדי לאסוף את החומר שלהם ולהכין אותו להעברה החשאית ללוב. רק אז, כשבגדד היתה מוכנה להתחיל בהעברת תכניות הלחמה הביולוגית ללוב, הודיעו על כך לטריפולי. הסכם המסגרת החדש בין לוב לעירק נחתם במאי, בשעת ביקורם של אנשי ארגון התעשיינים הלובי בבגדד. זמן קצר לאחר מכן, באמצע 1997, החלו להגיע לבגדד משלחות לוביות רמות-דרג כדי לדון באופן השדרוג של הסיוע העירקי לתכנית הנשק להשמדה המונית של לוב והשתתפותם בה. על בסיס דיונים אלה סיכמו בגדד וטריפולי את חתימת ההסכם במאי 1997, המסדיר את הרחבת שיתוף-הפעולה האסטרטגי ביניהן עד היום.

על יסוד ההסכם האחרון הזה, נקטה עירק שני מהלכים מובהקים בין שלהי 1997 לתחילת 1998. לאחר השלמתם, ישנו מהלכים אלה את יכולת הנשק להשמדה המונית של לוב מן הקצה אל הקצה.

הוראה לא לחסוך בכסף כדי לזרז את רכישת התת-מערכות שידרשו המומחים לתכנית החינוש המבצעי.

★

וכך, ארצות-הברית מתכננת מערכת הפצות שתביא לה סיפוק מידי, אבל לא תצליח להשמיד את הכושר המבצעי של עירק בנשק להשמדה המונית, ואף לא תפגע כלל בקווי הייצור של נשק זה בלוב ובסודן.

בה בעת, מגמות-העל האסטרטגיות במזרח התיכון, שהוחרפו עקב אווירת המשבר הנוכחית, יוצרות פיתוי גדול להתפרצות דרמטית, בדמות של מלחמה אזורית. צדאם חוסיין אינו המנהיג המקומי היחיד השש אלי קרב כדרך הטובה ביותר להיחלץ ממבוי סתום פוליטי. במקרה של עירק, כאשר כל הצבא העירקי – מטנקים ותותחים ועד מטוסים, וממאגרי תחמושת ועד מצבורי דלק – מופיע בראש רשימת המטרות של האמריקנים, יהיה לבגדד תמריץ מיוחד "לאבד" אותם אגב מות קדושים הירואי, כמו למשל להתייצב בראש ולחרור מלחמה אזורית נגד ישראל, במקום שישמדו על-ידי פצצות וטילים אמריקניים. ישנן די ישויות שאינן מדינות, החל בכוחות אל-פתח הפרו-עירקיים של ערפאת וכלה בתנועות החמאס, החיזבאללה והג'יהאד האיסלאמי, שישמחו לספק את ההתגרות המרהיבה והקטלנית הדרושה כדי להצית את ההתפרצות ההרסנית.

אין צורך בשום נשק להשמדה המונית כדי להצית את העולם המוסלמי.

הפניקה האוחזת כיום בישראל רק פוגעת ביכולתה של ירושלים לעשות הערכת-מצב מציאותית של האיום ולגבש אסטרטגיה מחושבת בקור-רוח ■

ראשית, מאז סוף 1997 עוסקת עירק בשדרוג תכניות הנשק הכימי של לוב בצורה מקיפה ונרחבת. מדענים עירקיים בכירים, בעלי ניסיון בייצור נשק כימי, הצטרפו לחוקרים עירקיים אחרים, שחלקם עושים בלוב מאז מלחמת המפרץ ב-1991, ועובדים על פרויקטים של נשק כימי, קודם ברבטא, וכעת במפעל הנמצא בתוך הר בטרחונא, 60 ק"מ דרומית-מזרחית לטריפולי. העירקים מומחים לייצור גזי עצבים ונשק כימי אחר. תרומתם העיקרית של העירקים היא בזירוז המעבר משלב המו"פ לשלב הייצור ההמוני של נשק מבצעי. לאחר שהמומחיות העירקית תשולב בתכנית הנשק הכימי של לוב, תוכל לוב לעמוד ברשות עצמה בכל הנוגע לייצור נשק כימי. על-פי קצב הבנייה הנוכחי של מפעל הייצור הכימי התת-קרקעי ליד טרחונא, המפעל עשוי להתחיל לייצר בשנת 2000.

המהלך השני היה העברת המפתח לייצור נשק ביולוגי מבצעי לידי לוב. כתריסר מדענים עירקיים, שהיו מעורבים במחקר הביולוגי, הגיעו ללוב בתחילת 1998, שם הוקצו להם בתי מגורים מיוחדים. הם אמורים לסייע ללובים לפתח תשלובת לחמה ביולוגית חדשה, במסווה של מתקן רפואי לאזור טריפולי, הנקרא "מעבדות רפואיות כלליות". הסברה היא ששם הקוד לתכנית הנשק הביולוגי של לוב הוא "אבן חאיאן". מאחר שתכנית זו תתבסס כל-כולה על התכניות החשאיות של עירק לפיתוח נשק ביולוגי, מצפים שהמומחים העירקיים יגיעו לשלב החינוש של הנשק מהר למדי. לוב מעוניינת בפצצות ובראשי-נפץ של טילים עם חיידקי גחלת ובוטוליזם.

לצורך ניהולו של פרויקט "אבן חאיאן" הקים קד'אפי לשכה מיוחדת במשרד-הביטחון הלוּבִי, הכפופה לו ישירות. קד'אפי העניק לתכנית את העדיפות העליונה האפשרית, וסוכני הרכש העירקיים והלוביים בכל רחבי העולם קיבלו

30 ליטר של נבגי אנתרקס ישמידו 100 אלף בני ב-72 שעות. כמות זו ניתן לייצר בתוך זמן קצר במעבדה של שלושה חדרים ברמת טכנולוגיה של וטרינר מצוי. כל מי שחושב שניתן למנוע את ייצור האנתרקס בעירק על-ידי חוליות פקחי האו"ם, הוא לא רק שוטה גמור, אלא סכנה לסביבתו.

רולף אקוס